

חטא אדם הראשון

הרב חן כלילי

לאחר שסיימנו לעסוק בשאלת תכלית הבריאה, אנו עוברים למושג נוסף שבא לידי ביטוי בצורה מיוחדת בספרי הרמח"ל - חטא אדם הראשון.

כשעוסקים בחטא זה יש לברר שני עניינים - הנקודה הראשונה היא האם זה חטא ככל החטאים או חטא יוצא דופן בעל השלכות היוצאות מסדר הרגיל. הנקודה השנייה היא האם החטא המתואר בתורה הוא סיפור אמיתי שהיה או שמא רק משל ורעיון שאנו צריכים ללמוד ממנו מוסר לחיי היום יום שלנו. נראה שיש קשר בין שתי השאלות - אם מבינים שסיפור אדם הראשון היה באמת, יש בסיס לומר שהחטא גרם לשינוי סדרי בראשית, אך אם מבינים שסיפורו היה משל ואגדה, כמובן שלא מסתבר לומר שהחטא יכול לגרום לשינוי מהותי במציאות. את העיון נעשה דרך לימוד של דברי הרמב"ן והרמח"ל בכתביהם השונים, ונעמוד על השווה והשונה שבדבריהם. נתחיל עם דברים שכותב הרמב"ן בפרשת בראשית [ב, יז ד"ה כי ביום]:

על דעת רבותינו אלמלא שחטא לא מת לעולם, כי הנשמה העליונית נותנת לו חיים לעד, והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד, והוא יקיים אותו לעד, כמו שפירשתי במלת וירא אלהים כי טוב.

ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי הבריאה היא בחיוב. אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוהי פשוט, גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ. וזה אמת ברור.

אם כן ביום אכלך ממנו מות תמות, שאז תהיה בן מות, לא תתקיים לעד בחפצי.

והאכילה היתה לו מתחילה לעונג. ויתכן שפירות גן עדן נבלעים באיברים כמן ומקיימים את אוכליהם, וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה, ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה, היה זה סבה להפסד, כי עפר הוא, ועפר יאכל, ואל עפר ישוב.

הרמב"ן פותח באמירה שלולא אדם הראשון היה חוטא - הוא היה אמור לחיות לעולם¹. דברים אלו של הרמב"ן פושטים לנו את השאלה הראשונה שהעלנו - מה מעמדו של חטא אדם הראשון. מדברי הרמב"ן עולה ברור כי חטא זה שונה באופן מהותי מחטאים אחרים, ועל כן גם השפעתו משמעותית ביותר ביחס לחטאים אחרים. דברים דומים כותב הרמח"ל [דעת תבונות קנו]:

קודם חטא אדם הראשון, הנה אדם היה מעוטר ומוכתר בעטרות קדושה ויקר רב מאד, עד שבקשו מלאכי השרת לומר לפניו קדוש, כמאמרם ז"ל במדרש (ב"ר פח, ו), והיה בו מן הידיעה ומן הקדושה וכל שבח מעלה שיעור גדול, להיותו יציר כפיו של הקב"ה. והנה כי כן

---

¹ ההשלכה שיש לאמירה זו היא שלפני חטא האדם לא היה צורך באוכל, שהרי האדם בכל מקרה היה מתקיים לעולם. על כן, מחדש הרמב"ן, שלאכילה קודם החטא היה תפקיד אחר - לעונג לאדם.

- מעשיו היו מרעישים כל העולמות ודאי, כי לפי ערכו היה ערכם רם ונשא ודאי מכל המעשים שנעשו אחר כך תחת השמש...

ותראי, כי גן עדן - מה שהיה הוא שיהיה - ודאי מקום דק ורוחני, ששם חונות הרוחות גם עתה; והתורה העידה על אדם שהיה שם, והיה אוכל ונהנה מן הפירות הצומחים שם. ואמנם כיון שהמקום אנו רואים שהוא עכשיו מדור לנשמות, צריך שהפירות שהיו שם לא היו דברים גשמיים וגסים, כמו שהם הפירות של העולם הזה, אלא יותר דקים מאד מאד, וכערך האויר לגבי העפר לפחות; והאכילה לא יתכן לגוף עב וגס כאשר הוא היום הזה, אלא לגוף דק וכמעט רוחני, וכגופם של אליהו וחנוך... ותראי, כי הגופניות של אדם הראשון קודם חטאו היה בערך הרוחניות אשר לו עתה...

ואמנם זה כלל ענין שני העצים - עץ החיים ועץ הדעת; שודאי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, והעצים - עצים היו, והפירות - פירות, והאכילה - אכילה, אך פירות דקים ואכילה דקה, מה שאין מחשבחנו מציירת, שאינה מציירת אלא דברים גופניים.

הרמח"ל בדברים אלו כותב שני דברים הדומים לדברי הרמב"ן - האדם לפני החטא היה במצב שונה באופן מהותי ממצבו לאחר החטא, והמקום בו הוא היה לפני החטא גם היה שונה לגמרי ממקומו לאחר החטא. לאחר שראינו את שיטת הרמב"ן והרמח"ל ביחס לחטא, נראה את דבריהם ביחס לעץ הדעת. כך כותב הרמב"ן [בראשית ב, ט, ד"ה 'ועץ החיים']:

והיפה בעיני, כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת, כאשר יעשו השמים וכל צבאם, פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה. ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא "עץ הדעת טוב ורע", כי "הדעת" יאמר בלשוננו על הרצון... והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאווה, אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו, ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידיים ולא יתבוששו בהם. והנה אחרי אכלו מן העץ היתה בידו הבחירה, וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדה א-להית מצד אחד, ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאווה. ואפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהלת ז ט). "היושר" שיאחוז דרך אחת ישרה, "והבקשה בחשבונות רבים" שיבקש לו מעשים משתנים בבחירה ממנו

הרמב"ן מחלק בין המצב שלפני החטא לבין מה שהיה לאחר החטא. לפני החטא "האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת", כלומר, הוא היה מתנהג כפי הטבע שה' ברא בו, ואילו לאחר החטא נתחדש באדם "הרצון והחפץ". המשמעות של הרצון והחפץ היא שלאדם נולדה אפשרות לבחור בין טוב ורע, ולא להתנהג באופן אוטומטי על פי מה שה' טבע בו. דברים דומים הרמב"ן כותב גם במקום אחר [דברים ל, ו], מתוך התייחסות למה שיקרה לעתיד לבא:

זהו שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו, מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך. ונראה מן הכתובים ענין זה שאומר, כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע, וכל זמן התורה כן, כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ועונש ברצותם ברע. אבל לימות המשיח, תהיה הבחירה בטוב להם טבע, לא יתאווה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל. והיא המילה הנזכרת כאן. כי החמדה והתאווה ערלה ללב, ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאווה. וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון, שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו, כמו שפירשתי בסדר בראשית (ב ט): וזהו מה שאמר הכתוב בירמיה (לא ל - לב), הנה ימים באים

נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם וגו', כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה, וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב בטבעו מעשהו הראוי.

לעיתיד לבא, בדומה למה שהיה לפני החטא, לא יהיה יצר הרע, ולאדם יהיה ברור מה טוב ומה רע וממילא הוא יבחר רק בטוב. רבי יצחק עראמה, בעל העקידת יצחק, מקשה על כל המבנה שציר הרמב"ן [בראשית שער שביעי]:

ויש לתת לב למה ה' והוא הטוב ימנע הטוב והרמב"ן ז"ל כתב... ודבריו תמוהין מאד בעיני כי הנה כל כוונתו ית' לעשות האדם בעל בחירה והיא היא עצם אנושותו כמו שכתבנו במאמר נעשה אדם בשער הג' והענין הבחירי הוא הטוב שבו כמ"ש והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע (ב"ר פ' ט'). לומר שכל שלמותו הוא תלוי במציאות הבחירה אשר אי אפשר לו כי אם בהמצא לו שני הענינים האלה רצוני הטוב והרע... ואם כן איך יסבול הדעת שכוון הש"י שיהיה האדם נעדר החפץ והבחירה ויעשה מעשיו כדרך הנמצאים הטבעיים וימנע ממנו אכילת הפרי שיוולד בו הכח הבחירי הלזה שהורה שהיא מדה א-להית?

ועוד מה פשעו ומה חטאתו במה שאכל ממני הרי נתעצם באינושותו וברוך הוא שאכל משלו?

ואם יונח שמרד ופשע בזה עתה אומר שצדק מאמר האומר כי בעבור שמרד הושם כוכב בשמים?...

וגם שהמאמר שכתב שבאת בו המניעה באומרו ומן העץ אשר בתוך הגן לא תאכל ממנו הנה יכול גם אל עץ החיים אשר בלי ספק היה הרצון שיאכל ממנו ויחיה לעולם:

בעל עקידת יצחק מקשה כמה קושיות, ונתמקד בקושינו הראשונה. הקושיא הראשונה היא כיצד יתכן שהתכונן המקורי היה שלאדם לא תהיה בחירה חופשית, הרי זהו יסוד מהותי בהרכבתו של האדם (כפי שלמדנו בשיעורים הקודמים). קושיא דומה מעלה הרמב"ם במורה נבוכים [א, ב]:

הקשה לי איש חכם זה לו שנים קושיא גדולה, צריך להתבונן בקושיא ובתשובותנו בפירוקה... אמר המקשה, יראה מפשרו של כתוב כי הכוונה הראשונה באדם שיהיה כשאר בעלי חיים שאין שכל לו ולא מחשבה, ולא יבדיל בין הטוב ובין הרע, וכאשר המרה הביא לו מריו זה השלמות הגדול המיוחד באדם, והיא שתהיה לו זאת ההכרה הנמצאת בנו אשר היא הנכבדת מן הענינים הנמצאים בנו, ובו נתעצם. וזה הפלא שיהיה עונשו של מריו תת לו שלמות שלא היו לו והוא השכל, ואין זה אלא כדבר מי שאמר, כי איש מן האנשים מרה והפליג בעול ולפיכך שינו ברייתו לטוב, והושם כוכב בשמים.

הרמב"ם [שם] מעלה קושיא נוספת - איך האדם חטא אם לא היתה לו בחירה? כלומר, הרמב"ן טען שלפני החטא לאדם לא היתה בחירה בין טוב ורע אלא הוא התנהג על פי מה שה' טבע בו, ואם כן לא יכולה להיות לו אפשרות לחטוא כנגד רצון ה'.

כדי לענות על השאלות האלו נעין בדברי הרמח"ל [דרך ה' א, ג]:

א. כבר זכרנו היות האדם אותה הבריה הנבראת לידבק בו ית', והיא המוטלת בין השלימות והחסרונות, והיכולת בידו לקנות השלימות. ואולם צריך שיהיה זה בבחירתו ורצונו, כי אלו היה מוכרח במעשיו להיות בוחר על כל פנים בשלימות, לא היה נקרא באמת בעל שלימותו, כי איננו בעליו, כיון שהוכרח מאחר לקנותו, והמקנהו הוא בעל שלימותו, ולא היתה הכונה

העליונה מתקיימת. על כן הוכרח שיונח הדבר לבחירתו, שתהיה נטיתו שקולה לשני הצדדין ולא מוכרחת לאחד מהם, ויהיה בו כח הבחירה לבחור בדעת ובחפץ באיזה מהם שירצה, והיכולת גם כן בידו לקנות איזה מהם שירצה. על כן נברא האדם ביצ"ט ויצ"ר, והבחירה בידו להטות עצמו לצד שהוא רוצה:

ב. ואולם להיות הדבר הזה נשלם כראוי, גזרה החכמה העליונה שיהיה האדם מורכב משני הפכים, דהיינו מנשמה שכלית וזכה, וגוף ארצי ועכור, שכל אחד מהם יטה בטבע לצדו, דהיינו הגוף לחומריות והנשמה לשכליות, ותמצא ביניהם מלחמה, באופן שאם תגבר הנשמה, תתעלה היא ותעלה הגוף עמה, ויהיה אותו האדם המשתלם בשלימות המעותד, ואם יניח האדם שינצח בו החומר, הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו, ויהיה אותו האדם בלתי הגון לשלימות, ונדחה ממנו ח"ו, ולאדם הזה יכולת להשפיל חומריו לפני שכלו ונשמתו, ולקנות שלימותו כמ"ש:

הרמח"ל פותח באמירה שבשביל שהאדם יוכל להשיג את השלמות מוכרח שתהיה לו בחירה חופשית. אמירה זו מנגדת לכאורה לקביעה של הרמב"ן שלפני החטא לא היתה לאדם בחירה, אך בהמשך הדברים הרמח"ל מוסיף עוד אמירה שמבארת יותר את הדברים. הרמח"ל אומר שמעשיו של האדם משפיעים על המאזן שבין הגוף והנפש - חטא גורם להתעצמות של הגוף ומצווה גורמת להתעצמות של הנפש. התעצמות זו אינה גורמת לביטול הבחירה אלא משנה את מאזן הכוחות, כלומר, ההתעצמות גורמת לכך שלאדם תהיה נטייה יותר חזקה לצד מסוים. נבאר זאת באמצעות משל - אדם שלא מעשן אינו נמשך כלל לסיגריות ואף ברור לו שזה דבר שלילי, אך זה לא מונע ממנו את היכולת לבחור ולהתחיל יום אחד ולעשן. אם הוא אכן יתחיל לעשן, לאט לאט הוא יתרגל לסיגריות ויימשך אליהן, וגופו יתחיל לרצות מעצמו לעשן. נעבור מהמשל לנמשל - אדם הראשון נברא באופן כזה שיש לו יכולת בחירה בין טוב לרע, אך הוא כלל לא נמשך לרע. הבחירה הראשונית ברע גרמה לכך שגופו יתרגל לרע ומאזן הכוחות בין הרצון לבחור בטוב לבין הרצון לבחור ברע נטה לצד השלילי.

מדברים אלו של הרמח"ל עולה כי גם לפני החטא וגם לאחר החטא היתה לאדם בחירה, אך הבחירה השתנתה בעקבות החטא. אם לפני החטא היה בחור מה טוב ומה רע והאדם נמשך לצד אחד, החטא גרם למשיכה לכיוון הרע, דבר שגרם לטוב ולרע להתערב, עד שנעשה קשה להבחין ולהבדיל ביניהם. אם הבנו נכון את הרמח"ל, מכל לומר שזו גם כוונתו של הרמב"ן - ודאי שהרמב"ן לא התכוון לומר שלאדם הראשון לא היתה בחירה חופשית, אלא שהוא כלל לא נמשך לרע, הבחירה לאכול מעץ הדעת כנגד ציווי ה' גרמה לכך שהאדם התחיל להימשך גם לעשות דברים שליליים. הבנה זו כמובן מתרצת את הקושיות שהעלנו לעיל - שאלנו איך יתכן שהאדם יחטא אם אין לו בחירה, והתשובה היא שודאי שיש לו בחירה, אך הוא מטבעו הראשוני פחות נמשך לרע. עוד הקשינו איך יתכן לומר שהאדם נברא בלי בחירה חופשית, הרי זה יסוד מהותי באדם, וגם כאן התשובה זהה - ודאי שהאדם נברא עם בחירה חופשית.

נראה סיכום של הדברים דרך דברים שכותב ר' חיים מוולוז'ין [נפש החיים א, ו]:

והעניין, כי קודם החטא, עם כי ודאי שהיה בעל בחירה גמור להטות עצמו לכל אשר יחפוץ להטיב או להיפך ח"ו, כי זה תכלית כוונת כלל הבריאה, והגם כי הרי אח"כ חטא. אמנם לא שהיה ענין בחירתו מחמת שכחות הרע היו כלולים בתוכו, כי הוא היה אדם ישר לגמרי, כלול רק מסדרי כחות הקדושה לבד. וכל עניניו היו כולם ישרים קדושים ומזוככים טוב גמור, בלי שום עירוב ונטיה לצד ההיפך כלל, וכחות הרע היו עומדים לצד, וענין בפ"ע חוץ ממנו. והיה בעל בחירה ליכנס אל כחות הרע ח"ו כמו שהאדם הוא בעל בחירה ליכנס אל תוך האש. לכן כשרצה הס"א להחטיאו הוצרך הנחש לבא מבחוץ לפתוח. לא כמו שהוא עתה שהיצר

המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו. ומתדמה להאדם שהוא עצמו הוא הרוצה ונמשך לעשות העון ולא שאחר חוץ ממנו מפתהו. ובחטאו שנמשך אחר פתוי הס"א. אז נתערבו הכחות הרע בתוכו ממש. וכן בהעולמות. וזהו עץ הדעת טוב ורע. שנתחברו ונתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב והרע יחד זה בתוך זה ממש. כי דעת פי' התחברות כידוע... ונמשך הענין כן עד עת מ"ת שאז פסקה אותה הזוהמא מתוכי' כמשרז"ל (שבת שם). ולכן אח"כ בחטא העגל ארז"ל (שם פ"ט א') שבא שטן וערבב כו'. היינו **שבא מבחוח** כמו בענין חטא אד"הר כנ"ל. כי מתוכם נתגרש. וע"י חטא העגל חזרה אותה הזוהמא ונתערבה בתוכם כבתחלה. וזש"ה (הושע ו') והמה כאדם עברו ברית... וימשך הענין כן עד עת קץ הימין בלע המות לנצח.

ר' חיים אומר בפירוש שגם לפני החטא וגם לאחריו היתה קיימת הבחירה החופשית בידי האדם. השוני בין הזמנים הוא שלפני החטא היה ברור מה טוב ומה רע, ואף שהאדם היה יכול לבחור ברע, הוא כלל לא נמשך אליו. לאחר החטא לעומת זאת, היה ערוב בין טוב ורע והאדם התחיל להימשך גם לדברים שליליים.

הרמח"ל עוסק בעניין זה גם בדעת תבונות [מ], והוא עונה על שאלה נוספת - מה גרם לאדם לחטא ולשנות את כל המציאות, הרי לפני החטא היה ברור מה טוב ומה רע, ואם כן לא מובן מה הניע את האדם לבחור דווקא ברע:

הלא תראי - אדם הראשון עצמו כך קרה לו, והביני היטב הענין הזה. כי אם לא היה בורא הקב"ה העולם אלא על צד הטוב בלא צד הרע כלל, אז לא היתה המחשבה מציירת הרע כלל, שתוכל להבין היחוד בשלמות גדרו, וכמו שביארנו לעיל. אך כיון שכבר ברא הרע, אז ודאי כבר המחשבה יכולה לצייר אותו, ולהכיר מכחו היחוד באמת. ואמנם, אדה"ר כבר היה רואה הרע, והיינו כי הלא הוא היה עץ הדעת טוב ורע שהקב"ה **אסרו** עליו, ואף על פי כן היה **עינו מטעה אותו** לחשוב אותו תאוה לעינים, וטוב למאכל, ונחמד להשכיל, כדברי הכתוב (בראשית ג, ו), "ותרא האשה" וגו'. ונמצא, שהיה רואה מיד שיש מקום לטעות ח"ו, ולומר או שתי רשויות הם ח"ו, או כל שאר סברות הרעות שהיה משים לפנייהם הנחש:

הרמח"ל מדייק מהפוסקים שהאדם לא התאוה לעץ הדעת מצד גופו כי אם מצד ראייתו - נאמר: "וַתֵּרָא הָאִשָּׁה" [בראשית ג, ו] ולא נאמר ו"ותתאוה האשה" או משהו מעין זה. דהיינו, לא היתה לאדם משיכה פנימית לעץ הדעת, שהרי הוא נברא באופן כזה שהוא נמשך רק לטוב ויש הבדל ברור בין הטוב לרע, אך עינו הטעתה אותו וגרמה לו לחשוב שהעץ הוא טוב. במקום אחר [דרך ה' א, ד] הרמח"ל מעמיק ומסביר מדוע האדם חשב שהעץ הוא טוב, למרות שהוא ידע שאכילה מעץ הדעת יכולה לגרום למשיכה אל הרע:

מתוך החומר עצמו והעסק הגופני, השיג את השלמות והתעלות אל הזוך ואל המעלה.
ואדרבא, השפלתו - תהיה הגבהות, ומשם יקנה יקר וכבוד שאין כמוהו, בהיותו הופך את החושך לאור ואת הצלמוות לנוגה יזרח.

הרמח"ל אומר שמתוך העיסוק בחומר האדם יכול לצמוח, וירידת הנשמה לתוך הגוף תהפוך לעלייה. עלייה זו נעשית באמצעות זיכור החומר - ירידה למקום שנראה נמוך וביורר שגם בו יש א-לוהות, והעלייה הזו היא זו שמעצימה את מדרגת האדם, נתנת משמעות לצלם הא-לוהים שבו, ובסופו של דבר מזכה

אותו בהטבה השלמה בעולם הבא². הבנה זו גרמה לאדם הראשון לחשוב שיש עניין בעירוב הטוב והרע, שזה בעצם ירידה, על מנת ליצור אחר כך עלייה משמעותית יותר וזיכור גדול יותר. כשאדם מתקן מציאות של רע הוא מידמה לא-לוה, ועל כן אדם הראשון חשב שיש גרעין של טוב באכילה מעץ הדעת, כי אמנם יש בכך הגברה של הרע, אבל הגברה זו עצמה יכולה להביא בסופו של דבר לטוב עצום.

הסבר זה של הרמח"ל מעניק הסבר מחודש למציאותו של אדם הראשון ולנסיונו. אדם הראשון הצטווה לא לאכול מעץ הדעת, למרות שהוא חשב שזה הדבר הטוב והנכון לעשות. מחשבה זו הולידה נסיון האם להקשיב לצו הא-לוהי או דווקא לצו הפנימי. נסיון זה, אומר הרמח"ל, הוא הניסיון שבסופו של דבר יברר את ייחודו של ה' - יש לכאורה סתירה בין דבר ה' לבין מה שנראה נכון בעיניים שלנו, ולבסוף יתברר כמובן שדבר ה' הוא הדבר הנכון והטוב לעשות.

אם הבנו נכון את הניסיון שאדם הראשון עמד בפניו, נוכל להסביר כך שני דברים נוספים. עניין ראשון הוא נסיון העקידה בו נתנסה אברהם אבינו. אברהם אבינו עמד בתווך שבין הציווי הא-לוהי לעקוד את יצחק בנו לבין המחשבה שיצחק בנו הוא ממשיכו, כהבטחת ה': "כִּי בְיָצֶחֶק יִקְרָא לְךָ זָרַע" [בראשית כא, יב], ועל כן אי אפשר לעקוד את יצחק טרם יהיה לו המשך. נסיון זה, כנסיונו של אדם הראשון, הוא הבחירה בין צו ה' לבין מה שנראה בעיניים שלנו כדבר הנכון לעשות³.

מקרה נוסף, שאף דומה יותר לסיפורו של אדם הראשון, מופיע במדרש חז"ל [במדבר רבה טז, כד]. המדרש מתאר כיצד לאחר יציאת מצרים הקב"ה ניקה את עם ישראל מהזהומה שדבקה בו במצרים, אך הם "ראו עצה שיעץ עליהם הקדוש ברוך הוא ומיד קלקלו העצה מ' יום", כלומר, הם לא רצו להתנקות מהרע שדבק בהם. ההסבר לכך הוא שהם רצו בעצמם להתעלות מעל גבי הרע ובכך להשיג מדרגה גבוהה מאוד בעצמם. גם מדרש זה מתאר, שוב, את המתח שבין מעשיו של הקב"ה לבין מחשבתו של האדם.

הסברו של הרמח"ל מעלה שאלה - אם אכילה מעץ הדעת יכולה להביא לרע שבסופו של דבר יגרום לטוב גדול יותר, מדוע זה חטא לאכול מעץ הדעת, הרי סוף סוף ניתן להשיג באמצעות אכילה זו טובה עצומה? הרמח"ל מתייחס לכך בדרך ה' [א, ג]:

הנה בתחלה היה נקל לו בצאת מן החסרון המוטבע בו וקנות השלימות, שכך סידרה החכמה העליונה את הדברים על פי מדת הטוב והישר, כי יען לא היה אדם סבה לרע ולחסרון שבו, אלא שכך הוטבע בו ביצירתו, הנה במה שיסיר עצמו מן הרע ויפנה אל הטוב, ישיג מיד צאת מן החסרון וקנות שלימות. אמנם בחטאו, כיון שעל ידו נסתר השלימות יותר משהיה, ונתרבו החסרונות, והיה הוא הגורם רעה לעצמו, הנה לא יהיה עוד כל כך קל לו לשוב לצאת מן החסרון ולקנות השלימות, כמות שהיה בעת שלא היה הוא גרמת חסרונו אלא שכך נוצר מעיקרו וכמ"ש.

הרמח"ל אומר שיש חילוק בין רע שיצר הקב"ה על מנת להפוך אותו לטוב לבין רע שנוצר על ידי אדם למטרה דומה. הרמח"ל לא מסביר מה ההבדל, אך השפת אמת [בהעלותך תרלא] מבאר את החילוק:

² הרחבנו על כך בשיעורים הקודמים כשעסקנו בדרך להשיג את ההטבה השלמה ובדרך לגלות את ייחודו של הקב"ה.

³ על פי הזהר הקדוש, עמידתו של אברהם בנסיון העקידה תיקנה את חטא האכילה מעץ הדעת. על פי מה שלמדנו הדברים מובנים היטב - האדם נדרש לקיים את ציווי ה' כנגד מחשבתו האישית והוא נכשל בכך, ולאחר מכן בא אברהם אבינו ועמד באותו נסיון ובחר לקיים את דבר ה' כנגד מחשבתו וטובותיו האישיות.

התאוו תאוה. ומשמע שלא הי' להם תאוה, שהיו למעלה מהטבע, חירות מיצה"ר. ולכך הי' נראה להם שנכון שהי' להם תאוה ושיזכו לעשות נחת רוח להשי"ת על ידי שיאכלו בקדושה אף בשר גשמי. וז"ש נפשנו יבשה כו' שלא קיימו בכל נפשכם, כמ"ש במד' בכל נפש ונפש שברא בך, שהוא ביטול כל הרצונות ותאוות להשי"ת. וזה לא הי' להם שהיו למעלה מבחי' הנפש.

אבל לא הוטבו דבריהם להשי"ת, שצריך האדם להיות חרד יותר לירא פן יבטל ח"ו רצון השי"ת ולא יביא עצמו לידי נסיון אף שיוכל לזכות למדריגה ע"י זה שזה נקרא לגרמייהו קצת. כי מי שירא באמת לעבור רצון השי"ת מרוצה יותר בפשיטות. [ובאמת כל הנסיתנות משום מאן דאכיל לאו דילי' בהית לאסתכלי כו' וזהו טובת השי"ת אבל כשכך רצון האדם נק' לגרמייהו כנ"ל].

השפת אמת עומד על הביטוי "הַתְּאוּה תְּאוּה" [במדבר יא, ד], הנאמר על האספסוף שביקש בשר. מביטוי זה עולה שלפני כן כלל לא היתה להם תאוה, והם התאוו לכך שתהיה להם תאוה. השפת אמת אומר שרצונם לא היה שיהיו להם תאוות על מנת להתענג בדברים גשמיים, אלא הם רצו תאוות על מנת שיתגברו עליהם ויסיפו מדרגה. לכאורה זה רצון חיובי, אך השפת אמת אומר ש"לא הוטבו דבריהם להשם יתברך". ההבדל בין הרע הזה לבין רע שהקב"ה יוצר הוא שרע מלמעלה הוא רע שהוא טוב מיסודו, אך כשהאדם יוצר רע כזה זה רע שיסודו טובתו האישית של האדם - "לגרמייהו".

נרחיב את הדברים. כשה' יוצר רע, הוא עושה זאת על מנת לזכות את האדם, ועל כן זה רע שבאמת הוא טוב, אך כשהאדם יוצר רע הוא עושה זאת על מנת לקבל בעצמו טוב גדול יותר, והרצון הזה לקבל הוא שלילי ואנטי א-לוהי, שהרי יסודו הוא טובתו של האדם. נבאר זאת באמצעות משל - אישה שרוצה להכין לבעלה ארוחה והוא מסרב ואומר שהוא יכין בעצמו, הוא עושה דבר שלילי, מכיוון שהוא מונע מהאישה לתת לו ובכך הוא מונע את האפשרות של החיבור ביניהם. הבעל נדרש בכזה מצב ליצור בעצמו חיסרון על מנת שאשתו תוכל למלא את החיסרון הזה. אך אם הבעל בא מיוזמתו ואומר לאשתו להכין לו סעודה זה דבר שלילי, למרות שהבעל יוצר אצלו חיסרון שאשתו יכולה להשלים. ההבדל בין שני המצבים הוא שאם האישה באה מיוזמתה, או לחילופין אם הבעל מבקש מאשתו בצורה נאותה, החיסרון שהבעל יוצר מיסוד על רצון ליצור קירבה בין בני הזוג, אך אם הבעל דורש מאשתו משהו, הוא עושה זאת בשביל טובתו האישית, ועל כן זה דבר שלילי.

נמצינו למדים אם כן שאננם רע מלמעלה הוא דבר טוב, מכיוון שהוא עתיד להצמיח טובה גדולה. אך רע שהאדם יוצר הוא דבר שלילי, למרות שיכול להיוולד ממנו משהו טוב, מכיוון שיסודו הוא "לגרמייהו" - לאנכותו של האדם.

סיכום

בשיעור זה ניסינו לעמוד על משמעות חטאו של אדם הראשון, ועשינו זאת בעקבות דבריו של הרמב"ן בכמה מקומות, הבאים לידי ביטוי בהרחבה גדולה מאוד בדברי הרמח"ל בספריו השונים. לפני חטאו של אדם הראשון היתה הפרדה ברורה בין הטוב ובין הרע, והאדם כלל לא נמשך לעשות רע. הרמח"ל הדגיש שהעובדה שהאדם לא התאוה לרע אין פירושה חוסר בחירה חופשית, אלא היתה לאדם בחירה חופשית, אך הוא כלל לא נמשך והתאוה לדברים שליליים. בעקבות חטאו של האדם השתנה טבעו, עד שהטוב והרע מעורבים זה עם זה ואין ביניהם הפרדה ברורה, כך שהאדם נמשך הן לדברים חיוביים והן לדברים שליליים. מה שגרם לאדם לבחור לאכול מעץ הדעת, למרות שהיתה לו הפרדה ברורה בין טוב ורע, זו טעות המבוססת על מחשבה שיש עניין ליצור רע על מנת להפוך אותו לאחר מכן לטוב. אך אינו דומה רע הבא מלמעלה, שבמהותו הוא טוב, לרע הנוצר מתולדתו של האדם, שיסודו בטובתו של האדם.